

Oponentský posudek na disertační práci PhDr. KARLA HELMANA *POSTAVY IMIGRANTEK V DÍLECH SOUČASNÝCH AMERICKÝCH ETNICKÝCH AUTOREK*

Je neobvyklé začínat oponentský posudek osobní poznámkou. V době, kdy tato práce vznikala, se na mě její autor často obracel, abych si přečetl jednotlivé kapitoly. Přes různé problémy působily Helmanovy texty velmi pečlivě a zároveň v určitých ohledech i ambiciózně. Jako tehdy i nyní oceňuji autorovu sečtělost a pracovitost a jsem rád, že jsem dvě z jeho kapitol doporučil k otištění v časopise *Svět literatury*.

Je mi líto, že nemohu ve chvále pokračovat, když jsem dostal k přečtení celou práci. Přesto se úvodem alespoň zmíním o určitých pozitivních rysech, k nimž patří jednak širší výběru analyzovaných textů (kterou však nedoplňuje hloubka jednotlivých analýz), důraz na *ženské* postavy a problematiku sociálního rodu (*gender*) v různých kulturách a rovněž značný zájem o odbornou literaturu o postmodernismu, multikulturalismu a postkolonialismu. I zde však nacházím značná omezení, protože autor spíše kompiluje, než aby se nad jednotlivými přístupy a myšlenkovými postupy zamýšlel, a vyhýbá se složitějším úvahám, jak je zřejmé z odkazů k Benedictu Andersonovi, Homimu Bhabhovi, Lindě Hutcheonové, Deleuzovi a Guattarimu a dalším myslitelům.

Problematika Helmanova přístupu k americké přistěhovalecké literatuře je tak rozsáhlá, že ji nelze adekvátně rozebrat v rámci tohoto posudku. Omezím se proto na některé základní rysy a vybrané specifické problémy.

1. Práce nemá ujasněná metodologická východiska. Velmi rozpačitě působí poznámky na s. 5 „s použitím odpovídajících metodologických nástrojů“. Důraz na „společenskou determinaci děl“ (s. 5) asociuje styl myšlení a vyjadřování z totalitní doby. S tímto „důrazem“ se spojují kompilativní odkazy k nejrůznějším poststrukturalistickým přístupům, takže chudák čtenář opravdu někdy neví, na čem je, a může si splést determinismus 19. století s myšlením difference, jinakosti, hybridizace apod. konce století následujícího. Takto si nelze představovat „interdisciplinární hlediska“ (s. 5).
2. Zúžení tematiky na *postavy* literárních děl je spojeno s převládnutím poněkud zjednodušeného sociologizujícího přístupu k této literatuře. Tak se místo sledování problematiky „historické metafikce“ (odkaz k Hutcheonové) dostává do popředí studium literatury jako „odrazu“ společenského života, jako materiálu, na němž lze doložit, jak dané historické procesy vlastně probíhaly. Toto pojetí literatury není charakteristické jen pro vulgární marxismus, ale i pro některé přístupy v současných kulturních studiích. Že autor nemá ve skutečnosti jasno, jak svůj přístup prezentovat, je zřejmé ze závěru práce. Na s. 194 se na jedné straně mluví o „historiografické metafikci“ na druhé straně cituje (v pozn. 1) Jařabův výrok o „vzkříšeném realismu“. O něco dále se však dozvídáme, že vypravěčky zkoumaných děl „nerozlišují mezi fikcí a skutečností“: co tedy jejich texty reprezentují? Zde by bylo možná užitečné, kdyby se autor trochu začel do Homiho Bhabhy, kterého tak často cituje (překládám do češtiny): „Reprezentaci difference nelze ukvapeně chápat jako odraz *předem daných* etnických nebo kulturních rysů, zasazených do pevného podloží tradice. Sociální artikulace difference z menšinové perspektivy je složitá, stále pokračující vyjednávání, které se snaží vytvořit autoritu pro kulturní hybridity, objevující se v okamžicích historických přeměn.“ (*The Location of Culture*, p. 2). I když se autor těmito transformacemi zabývá v kapitolách 2-4, často je jeho přístup spojen spíše s klasifikací tradičně rysů (konfucianství, amerikanizace apod.) než se sledováním jevů, o nichž píše Bhabha. Přesto je třeba přiznat, že se „vyjednávání“ zakládající autoritu kulturních hybridit stává předmětem

zkoumání zejména ve druhé části druhé kapitoly a kapitole následující, bohužel však není dostatečně metodologicky reflektováno.

3. Problematika uvedená v předchozím bodě však vede také k další komplikaci, která vzniká používáním falešné dichotomie „pravdivá“ (realistická) – „zkreslená“ (fiktivní) historie (s. 194, pozn. 2). Jak ukázal již Hayden White, má každé historické vyprávění nutně literární (a tedy vždy fiktivní) rysy. V práci postrádám systematičtější zřetel k tomu, jak je historie *vyprávěna* (nikoli reprezentována) ve fiktivních autobiografiích a jaké souvislosti vytvářejí tyto osobní příběhy mezi historiemi a utopiemi a jinými literárními žánry. V jinak snad nejzajímavější 3. kapitole se k výše uvedeným problémům přidružuje ještě nedocenení spojitosti mezi individuální a kulturní pamětí, textem a jeho přepisováním a konečně minulostí jako nevysslovitelným traumatem, které souvisí s vypravěččinou tělesností a sexualitou (Lacanovo „Reálno“). Těmto nedostatkům by bylo možno zabránit přenesením těžiště z analýzy postav na analýzu *vypravěčských technik* a *diskursů* (ve Foucaultově pojetí). Je zřejmé, že by taková analýza lépe vystihla i povahu postav, které by ztratily funkci pouhých ilustrací životních osudů imigrantek.
4. Jiným závažným problémem práce je, že má nejasnou strukturu. Tematické souvislosti velkých kapitol jsou naznačeny spíše v jejich „podtitulech“ – spojení v závorkách, ale i tam je vymezení vágní a zatížené terminologickým balastem („národní rekonstrukce“), který se často projevuje i v dílčích tvrzeních, např. „univerzalistickou hodnotovou globalizací“ (s. 6). Výsledkem je nejen problematická myšlenková a logická koherence, nýbrž i špatná čitelnost a srozumitelnost práce.

Ke specifickým problémům Helmanova přístupu patří např. jeho pojetí hybridity (viz např. s. 99-100). Vztah mezi „křehkým hybridním produktem“ asimilace („spojovníkový vietnamsko-americký“ občan) a „fragmentární nespojitostí já“ není ve skutečnosti protikladem. Je dán rozdílností přístupů k problematice *identity*. Zatímco v prvním případě jde o politické či maximálně kulturně sociologické vymezení identity (a hybridity), ve druhém případě jde o filosofický a psychologický přístup, který je třeba řešit pomocí jiných metodologií, např. Deleuzova pojetí heterogenní struktury, složené z „řad“ a „skupin“ – *Proust a znaky* – nebo teorie performativity Judith Butlerové.

Jiným problémem je nedostatečné pochopení jednotlivých teorií, s nimiž autor pracuje. Nelze například překládat Andersonovy „imagined communities“ jako „vymyšlená společenství“ (s. 46), protože to zastírá důležitý rys, že tato společenství existují pouze v *představivosti* a že jsou představována určitými způsoby. Jak píše Anderson hned v úvodu knihy: „Společenství nelze rozlišovat podle toho, zda jsou pravdivá nebo nepravdivá (by their truth or falsity), ale podle stylu, jímž si je lidé představují.“ Vedle toho je důležité, že tyto „styly“ jsou určovány nejen kulturní praxí (např. užíváním posvátného, rituálního jazyka), nýbrž i komunikačních technologií (např. knihtisku). Podobně nelze směšovat tradiční čínský protiklad „nutnost – výstřednost“ se Sollorsovými pojmy „descent“ a „consent“ (s. 88). „Nutnost“ v tradičním čínském pojetí je spíše požadavkem být *užitečným*, dělat *jen užitečné věci*, zatímco u Sollorse jde o determinaci etnickým původem. Také Sollorsův víceznačný termín „consent“ nelze ztotožňovat s „výstředností“ ve smyslu konfucianistické etiky.

Již výše jsem se zmínil o problematice myšlenkové a logické koherenci práce. V některých pasážích dochází nereflektovaným způsobem psaní k protimluvům. Jak máme například rozumět spojení „z rovnostářsky (horizontálně) orientovaných společností lpících na rodokmenech, autoritách a připsaných sociálních rolích“ (s. 26)? Další věta sice poskytuje určitý klíč spojením „sociální (vertikální) mobilita“, nicméně zůstává pravdou, že první

společnosti jsou založeny na *vertikálním* hierarchickém principu a pevném vertikálním rozvrstvení, které teprve dává jedinci možnost pouze *horizontálního* pohybu (uvnitř kasty, vrstvy apod.). Nesrozumitelnost zde vzniká ve spojení „rovnostářsky orientovaných společností“, mimo jiné i proto, že v tradičních autoritářských společnostech žádné rovnostářství neexistuje. Existuje však v novodobých komunistických režimech, to však autor nikde neříká. Výsledkem je zmatek, který výrazně snižuje sdělnost.

K řadě tematických a formálních vad se bohužel připojují drobné nedostatky, k nimž patří překlepy ve jménech autorů (*Delleuze*, *Berkovitch* – vícekrát, *Sollor*) a chyby v prepisech anglických úryvků.

Přes všechny uvedené vady nezastávám názor, že práce nemůže postoupit k obhajobě. Vážím si autorovy snahy o komplexní pohled na rozsáhlou problematiku i jeho pokusů vyrovnat se se složitostmi současných filosofických teorií i kulturněhistorických přístupů. Vzhledem ke značné strukturní, metodologické, terminologické a stylové nejasnosti nemohu ale práci k obhajobě jednoznačně doporučit.

V Praze, 14. února 2006

prof. PhDr. Martin Procházka, CSc.